

<https://doi.org/10.70265/OIZP5614>

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА МАКРОРЕГИОНАЛНАТА СТРУКТУРА НА ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКИЯ РЕГИОН

Михаил Пеев

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF THE MACROREGIONAL STRUCTURE OF THE BLACK SEA- CASPIAN REGION

Mihail Peev

Резюме: В настоящата статия е изследван Черноморско-Каспийският регион като геополитическа категория. Приложена е теорията на Тиери дьо Монбриал за макрорегионите съставлящи големите регионални групи. На база изследването е формирана концептуална рамка, представяща Черноморско-Каспийския ареал, като голяма нехомогенна регионална група съставена от седем макрорегиона.

Ключови думи: Черноморско-Каспийски регион; макрорегионална структура; макрорегион Русия; макрорегион Турция; макрорегион Иран; Евроатлантическо черноморско крайбрежие; Буферна зона; Южен Кавказ; Централна Азия.

Summary: This article examines the Black Sea-Caspian region as a geopolitical category. The study applies Thierry de Montbrial's theory of macroregions constituting large regional groups. A conceptual framework was formed that represents the Black Sea-Caspian area as a large, heterogeneous regional group that includes seven macroregions.

Keywords: Black Sea-Caspian Region; macroregional structure; macroregion Russia; macroregion Turkey; macroregion Iran; Euro-Atlantic Black Sea coast; Buffer zone; South Caucasus; Central Asia

ВЪВЕДЕНИЕ

Обвързана с многобройни и разнообразни мрежи на комуникация, територията на Черноморско-Каспийския регион (ЧКР) се

трансформира в геополитическо пространство, което се оформя като активен субект на международните отношения и обект на политиките за сигурност. Резултат от модификацията на когнитивното възприемане на света е представянето на геополитиката като промяна в разбирането на географската повърхност и на политиката. Според Дмитрий Замятин се създава ново глобално пространство, в което се пресичат, взаимодействат си и се конкурират постоянно изменящи се ключови геополитически образи на света. Динамиката на отношенията между тях, може да се разглежда като подвижна и постоянно променяща се мрежа от геополитически конфигурации (Замятин, 2001).

В научната литература няма общоприета дефиниция за „регион“. Поради това в настоящата разработка ще се придържаме към формулировките на Тиери дьо Монбриал (Монбриал, 2008), Джоузеф Най (Nye, 2009), Лутц Рьоемхелд (Röemheld, 2009), Галина Горелова, Владимир Рябцев (Горелова и Рябцев, 2012) и Владимир Папава (Папава, 2008), тъй като те предоставят необходимата концептуална рамка за изследване на макрорегионалната структура на ЧКР. Монбриал определя понятието регион за изначална дефиниция, понеже априори е известно, че държавите отмират, а регионите остават (Монбриал, 2008). Според Дж. Най международният регион включва ограничен брой от държави, свързани с географска връзка и с известна система на взаимна интерзависимост (Nye, 2009). Рьоемхелд счита, че регион е метатермин, включващ основополагащи белези като определена територия, население, общо историческо битие, природни дадености, кръг от общи проблеми, решението на които изисква съвместни действия (Röemheld, 2009). Горелова и Рябцев разглеждат понятието като оптимална единица за геополитически анализ (Горелова и Рябцев, 2012), а според Папава след разпадането на СССР са започнали исторически процеси не само на формиране на нови независими държави, но и на формиране на нови геополитически региони (Папава, 2008).

I. ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКИЯТ РЕГИОН КАТО ГЕОПОЛИТИЧЕСКА КАТЕГОРИЯ

Класическите геополитически модели на света се характеризират с висока степен на обобщеност и схематичност, което ги прави неприложими за настоящото изследване. През последните години в геополитическата наука се формира ново направление на изследвания. Те се превърнаха в макрорегионални и аналитичният фокус се измести от глобалната система, към устойчиви комплекси или блокове от държави, които се формират в различни части на земното кълбо (Горелова и Рябцев, 2012). Следвайки принципите на географския детерминизъм, в геополитическия състав на ЧКР трябва да бъдат

включени само държавите от черноморското и каспийското крайбрежие. В тази хипотеза черноморската платформа включва България, Румъния, Украйна, Русия, Грузия и Турция. От друга страна каспийската платформа е съставен от Русия, Казахстан, Туркменистан, Иран и Азербайджан.

Изследователи от руската школа представят региона, като Черноморско–Кавказко–Каспийска зона, която включва дванадесет държави, разделени в три макрорегионални платформи – съответно Черноморски, Кавказки и Каспийски макрорегион. Черноморският включва Русия, Грузия, Турция, България, Румъния и Молдова. Кавказкият е съставен от Русия, Грузия, Турция, Азербайджан и Армения. Каспийският включва Русия, Азербайджан, Иран, Казахстан и Туркменистан (Горелова и Рябцев, 2012). По този начин региона обхваща обширна географска област, простираща се от Балканите до Централна Азия (Розин, Рябцев и Свечкарев, 2016).

Други автори представят региона като Средиземно-Черноморско-Каспийски ареал, който е разположен между Голяма Европа и Големия Близък изток (Воркунова, 2006). Това геополитическо пространство е определяно като „гранична зона“ в световната политика и обхваща Средиземноморския и Черноморския регион, както и Балканите, Кавказ и Близкия изток. Граничната зона се отличава с изключителното си етническо многообразие и интензивността на миграционни и асимилационни процеси. За разлика от „буферните пространства“, „граничната зона“ е по-стабилно геополитическо образувание, което условно разделя Север – Юг и Изток – Запад. Тези зони традиционно са преден пост в конфронтацията между Западни и Източни цивилизации в широкото тълкуване на това понятие (Воркунова, 2006). Алла Язкова определя региона с понятието „Голямо Черноморие“ (большое Причерноморье). Според нея концепцията за „голям черноморски регион“ обозначава ареал в Европа, който обединява страни с общи интереси, предимно в сферата на икономиката и сигурността, свързани с общи исторически и културни традиции. Този ареал, географски обединява страните от Югоизточна Европа – Балканите и Кавказ, както и крайбрежните държави от Северното и Южното черноморско крайбрежие (Язкова, 2006). В известна степен това определение се припокрива с дефиницията на Европейската комисия за Широк черноморски регион (European Commission, 2007). Освен страните, които имат непосредствен излаз на Черно море – широкият регион включва и Гърция, Молдова¹, Армения и Азербайджан, тъй като са

¹ Някои експерти оспорват статута на Молдова като черноморска държава. Това се дължи на факта, че страната не е крайбрежна. В резултат от териториален обмен с Украйна от 2005 г., която получава сухопътна връзка между югозападната и северната част на Одеска област (разделени от

силно повлияни от процесите в ареала поради исторически причини, географско разположение и близки връзки с крайбрежните страни.

В научната литература се използва и терминът Разширен Черноморско-Каспийски регион (*англ.* Extended Region Black Sea – Caspian Sea). Тази дефиниция е пречупена през политиките за сигурност и ангажираността на НАТО в различни зони и региони. Понастоящем Алианса е заобиколен от три морета, разширявайки зоната на сигурност на юг към и отвъд Средиземно море, на север към Балтийско море и на изток към Черно море. Приемайки нови членове, НАТО проектира вектори на глобалната сигурност, определяйки нови политики и предизвикателства произтичащи от зони на нестабилност в Северна Африка, Близкия изток, Кавказ и Централна Азия (Şerban, 2012).

Изследвайки дуалната геополитическа система Европа–Евразия, Михаил Илин и Елена Мелешкина представят региона като Балтийско-Понтийски. В това пространство има две значими структурни оси Север – Юг, т.е. Балтийски регион – Понтийски регион и Запад – Изток, което представя дихотомията Европа – Евразия (Ilyin & Meleshkina, 2012). Развитието на геополитическото пространство по оста Север – Юг е под формата на междуморие (*англ.* intermarium), а по оста Запад – Изток е под формата на пространство между различни цивилизации (*англ.* interworld) (Цымбурский, 2007). Според Алба-Юлия Попеску от геополитическа гледна точка, Балтийско-Понтийската зона по оста Север – Юг е съставена от два региона. Това са съответно Северния – т.е. Балтийски, който е предимно католически и е съставен от три подрегиона: т.нар. Балтийски държави – Литва, Латвия и Естония; Централна Европа – т.е. Полша; проруски – Беларус. Южният регион, или Понтийското геополитическо пространство, който е предимно православен и е съставен от два подрегиона: страни-членки на ЕС – Румъния и България; и бивши съветски републики – Украйна, Молдова, Грузия (Popescu, 2021).

Според определени изследвания, зоната обхващаща Черно, Азовско и Каспийско море формира Понто-Каспийски регион (Şerban, 2012). Каспийският ареал, се припокрива с геополитическия термин „Евразийска перла“, с което се акцентира върху неговото значение като комуникационна връзка между Изтока и Запада (Naqvi, 2020). Това налага към Каспийския регион да бъдат добавени и Киргизстан, Таджикистан и Узбекистан. Освен като бивши субекти на СССР и актуални обекти на руско влияние, както и на засилен интерес от Турция поради езикови и културни прилики, изследването на процесите в региона няма да е пълно без оценка на обстановката в трите

Днестърския лиман), а Молдова – 600 м. брегова ивица на река Дунав и чрез пристанище Джурджулешт (Giurgiuleşti) де факто получи излаз на Черно море.

държави. Така дефинирания ареал асоциира каспийската и черноморската зони с „евразийската шахматна дъска“ на Збигнев Бжежински (Бжежински, 1997).

Изследваните научни интерпретации на черноморско-каспийското геополитическо пространство, дават възможност да се формулира политико-географската рамка и макрорегионалната структура на ареала. Тя включва петнадесет държави, както следва: Азербайджан, Армения, България, Грузия, Иран, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Румъния, Русия, Таджикистан, Туркменистан, Турция, Узбекистан и Украйна, които обединяват територия от 24 804 844 км² с население 481 890 940 души (Таблица № 1) (WB, 2021).

Таблица 1. Статистически данни за страните от ЧКР

Държава	Територия в км ²	Население през 1991 г.	Население през 2021 г.	Прираст на населението
Азербайджан	86 600	7 271 300	10 137 750	2 866 450
Армения	29 740	3 617 631	2 790 974	– 826 657
България	111 000	8 632 367	6 877 743	– 1 754 624
Грузия	69 700	4 835 900	3 708 610	– 1 127 290
Иран	1 745 150	57 990 883	87 923 432	29 932 549
Казахстан	2 724 900	16 451 711	19 000 988	2 549 277
Киргизстан	199 950	4 463 600	6 691 800	2 228 200
Молдова	33 850	2 973 210	2 615 199	– 358 011
Румъния	238 400	23 001 155	19 119 880	– 3 881 275
Русия	17 098 250	148 394 216	143 449 286	– 4 944 930
Таджикистан	141 380	5 556 306	9 750 064	4 193 758
Туркменистан	488 100	3 821 782	6 341 855	2 520 073
Турция	785 350	55 321 172	84 775 404	29 454 232
Узбекистан	448 924	20 952 000	34 915 100	13 963 100
Украйна	603 550	52 000 500	43 792 855	– 8 207 645
ОБЩО	24 804 844	415 283 733	481 890 940	66 607 207

(Източник: World Bank [WB], 2021)

II. МАКРОРЕГИОНАЛНА СТРУКТУРА НА ЧЕРНОМОРСКО-КАСПИЙСКИЯ РЕГИОН

Базирайки се на теорията на Монбриал за „макрорегионите съставлящи големите регионални групи“ (Монбриал, 2008) ще изградим

модел, представящ Черноморско-Каспийския ареал, като голяма нехомогенна регионална група съставена от седем макрорегиона.

Първият макрорегион е Русия. В „Страни и региони на света“ (Страны и регионы мира, 2006) на Александър Булатов и в „Политическа география“ (Geographie politique, 2006) на Монбриал, Русия е представена като самостоятелен регион (Булатов, 2006; Монбриал, 2008). По този начин, учените я отделят от Европа, избягвайки класическия спор дали тя е европейска или азиатска територия. Владимир Малахов посочва Съветският полюс от времето на Студената война като историческа проява на „руската цивилизация“ (Малахов, 2014). В аспекта на постсъветската трансформация Александър Дугин говори за „възраждане на континент Русия“ (Dugin, 2022), а Владимир Болшаков и Вадим Цимбурски за „цивилизационен остров Русия“ разположен между Изтока и Запада (Большаков, 2018; Цымбурский, 2007).

Според Андрю Радин, Клинт Рич и други изследователи от RAND Corporation приоритетна външнополитическа и военностратегическа цел на Русия остава налагането и поддържането на зони на влияние, които да използва за ограничаване на разширяването на ЕС и НАТО (Radin & Reach, 2017; Radin, Demus & Marcinek, 2020). Според тях, Русия има най-голям интерес за налагане на контрол в Беларус, Украйна и Централна Азия и по-конкретно Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. Второстепенен интерес за Москва представляват Грузия, Армения, Азербайджан и Молдова, последвани от Естония, Латвия и Литва (т.нар. Балтийски републики). Третостепенен интерес, във външнополитическия дискурс на Кремъл, представляват страни от бившия Варшавски договор и Западните Балкани – Албания, Босна и Херцеговина, България, Чехия, Унгария, Косово, Черна Гора, Северна Македония, Полша, Румъния, Сърбия и Словакия (Radin & Reach, 2017). Друга перспектива представят изследванията на Митат Челикпала, който дефинира интересите на Русия в Черноморския регион в следните направления: запазване на водещата си роля, ограничаване на влиянието на други сили и задържане на САЩ и НАТО извън региона; предотвратяване появата на нови независими държави, които не са под руски контрол; предотвратяване появата на антируски военни коалиции и присъединяване на страни от региона към НАТО (Çelikpala, 2018).

Турция също формира (вторият) самостоятелен геополитически макрорегион, поради провежданата от Анкара политика в черноморско-каспийския регион и опитите да се позиционира като регионален и дори глобален фактор. Според Бжежински, Турция е в процес на предефиниране на своята идентичност, поради което е насочена в три посоки. Модернистите биха желали да я видят като

европейска държава и затова гледат на запад. Ислямистите клонят към Близкия изток и евентуална мюсюлманска общност и затова гледат на юг. Исторически обременените националисти виждат в тюркските народи от каспийския басейн и Централна Азия нова мисия за господство в региона и затова гледат на изток (Бжежински, 1997).

Традиционно външната политика на Анкара се възприема от страните в региона, като експанзионна и целяща разширяване на турското влияние върху бившите територии на Османската империя². Провеждането на такава политика се основава на стратегическата дълбочина на Давутоглу и хипотезата за централната позиция на Турция. Някои изследователи определят политиката на Анкара в региона, като „Турски марш“ и „Турски поход“ (Панкратенко, 2018), „възход на неоосманизма“ (Кудрявцев, 2020), а други дефинират еволюцията на турската външна политика при управлението на Реджеп Ердоган, като проява на имперски амбиции (Çagartay, 2019). В противовес на тези мнения, според Маруан Кабалан „външната политика на Турция не е експанзионистка, по скоро тя е отбранителна и прагматична“ (Kabalan, 2020), а Гюзде Баяр я определя като многостранна и балансирана (Bayar, 2020). Според Монбриал, външната политика на Анкара се сблъсква с три важни геополитически обстоятелства: въпросът с арменския геноцид, кюрдският въпрос, който препраща към бъдещето на Ирак, както и въпросът за Кипър. Той определя Турция, като регионална сила с голям потенциал и определящо влияние в бъдеще в североизточна посока, включително по въпросите на сигурността (Монбриал, 2008). Според Анита Сенгупта, основният стратегически избор пред Турция е „или ориентация към оста Израел – САЩ, която издига Турция до ролята на регионална сила в евразийски контекст, или ориентация към ЕС, което преди всичко предполага ускорено икономическо развитие“ (Сенгупта, 2010).

Шиитското геополитическо пространство на Иран също формира (третият) самостоятелен макрорегион. Персийското имперско минало, специфичната форма на държавно управление на Ислямската република, провежданата ядрена програма, както и амбициите за засилване на влиянието си в каспийско, кавказко и блискоизточно направление, предполагат Иран да бъде разглеждан като самостоятелен макрорегион.

Външнополитическите интереси на Техеран се основават на два стратегически принципа: премахване на външните влияния в региона и търсене на широки дипломатически контакти с развиващите се и

² Турция се опитва да засили влиянието си в следните направления: страните от Западните Балкани, северното черноморско крайбрежие, в т.ч. и северно кавказките федерални субекти на Руската Федерация; Кавказ и Централна Азия, Иран и Арабския Близък Изток; както и доминация в средиземно море в аспекта на конфронтацията с Гърция.

необвързани страни. Същевременно Иран се опитва да ангажира арабските шиитски маси, като полага усилия да разшири своето влияние чрез изграждане на идеологически шиитски полумесец (Barzegar, 2008). Утвърждаването на шиитски пояс от Иран до Ливан е стратегически проект на Техеран. Следвайки реализацията на тези си намерения държавното ръководство на Ислямската република ще продължи да присъства и да бъде фактор в процесите в Сирия, Ирак, Йемен и Ливан. Поддържайки шиитския пояс, Иран се опитва да отдалечи отбранителните линии далеч от своята територия и да ограничи опитите на САЩ и Израел за намеса във вътрешните работи на страната (Стригунов, 2018). Чрез военното си присъствие, политическото влияние на Техеран се разпростира от Ирак, Сирия и Ливан до най-големия враг на моллите – Израел. Иран ще продължи да полага усилия за запазване на тази ос, тъй като тя е част от противопоставянето със САЩ за доминация в Месопотамия (Книп, 2018). Способността на иранската теокрация да поддържа баланс между вътрешното развитие и външното влияние е ключът не само за запазване на властта, но и за предотвратяване на „цветни революции“ и други дестабилизиращи фактори с национален произход³ (Стригунов, 2018).

България и Румъния формират четвъртия макро регион, наречен в настоящата разработка – Евроатлантическо черноморско крайбрежие (ЕАЧК). След промяна на политическата система в България и Румъния (1989 – 1990 г.), разпадането на Варшавския договор и Съвета за икономическа взаимопомощ, държавните ръководства на двете страни предприеха действия по сближаване на позициите с евроатлантическа общност и интегриране в структурите на НАТО (29.03.2004 г.) и ЕС (01.01.2007 г.). С членството на София и Букурещ в организацията на Северноатлантическия договор, НАТО затвори югоизточния си фланг. Във формата на ЧКР, България и Румъния могат да бъдат разглеждани като самостоятелен макрорегион, но в по-широк обхват са част от евроатлантическата дъга продължаваща през Унгария, Словакия, Полша, Литва, Латвия, Естония и Финландия. Тази линия маркира политическите граници на НАТО и съответно бележи зоната на съприкосновение с Русия. След руската инвазия в Украйна (февруари 2022 г.), ролята на България, Румъния и ЕАЧК, за сигурността както в региона, така и в по-широк обхват нарасна. Според Люк Кофи след началото на военния конфликт в Украйна черноморската граница на

³ Тази опасност произтича от уязвимостта на Иран от етнически напрежения, тъй като едва половината от населението на страната са перси, около една четвърт са азери, а останалата част са кюрди, балуджи, туркмени, араби и други етнически групи. С изключение на кюрдите и на азерите, понастоящем другите не са в състояние да застрашат националната цялост на Иран, особено като се има предвид високата степен на национално и дори на имперско съзнание сред персите.

НАТО се е изместила до южния бряг на Каспийско море. Кофи счита, че Алианса е подценил значението на Каспийско море в руската тактика, при нанасянето на удари по цели в Украйна (Coffey, 2023).

Петият макрорегион – т.нар. Буферна зона, се формира от Украйна и Молдова. Двете държави, намирайки се географски, идеологически и цивилизационно между евроатлантическата общност и макрорегион Русия, са традиционни обекти на руска военна агресия и хибридни действия. Бжежински определя Украйна, като важно пространство на евразийската шахматна дъска и ключова геополитическа зона, защото самото ѝ съществуване като независима страна спомага за преобразуването на Русия. Според него, без Украйна Русия престава да бъде евразийска империя. По този начин Москва може да запази имперските си амбиции, но ще се превърне в предимно азиатска имперска държава (Бжежински, 1997). Руската намеса в Украйна през 2014 г. и войната от 2022 г., в геополитически контекст, могат да бъдат възприети като опит на Москва да възстанови позициите си на имперска държава обхващайки Европа и Азия. По отношение на Молдова, Монбриал я разглежда като бивша румънска територия, анексирана през 1940 г., по какъвто начин разглежда и Балтийските държави, като анексирани от СССР. Тя включва голям брой руски и украински малцинства, концентрирани върху малка територия – Приднестровието, която се формира като „замразен конфликт“ и е перманентен източник на несигурност (Монбриал, 2008).

Геополитическият статус на Украйна и Молдова може да се асоциира с концепциите за проливи между различните цивилизации и междуцивилизационния пояс дефинирани от Цимбурски (Цымбурский, 2000), като в потвърждение на неговата тезата и двете държави се стремят към „цивилизационно осиновяване“ и присъединяване към съседни цивилизационни семейства. Киев се стреми към членство в НАТО и ЕС, като през юни 2022 г. лидерите от ЕС предоставиха на Украйна статут на страна-кандидат за членство (European Council, 2022). Молдова също има такива амбиции и утвърден статут (юни 2022 г.) на страна-кандидат за членство в ЕС.

Интеграцията на двете бивши съветски републики в НАТО и ЕС, на настоящия етап на развитие на процесите, се явява цивилизационен избор без алтернатива. Същевременно, противопоставянето между Русия и Евроатлантическите структури в аспекта на трансформацията на бивши руски зони на влияние в демократични общества, достигна върхов конфликтен потенциал, който резултира в нахлуването на украинска територия от формирания на руските въоръжени сили и иницирането на пълномащабен военен конфликт. Продължаващите и понастоящем военни действия на територията на Украйна и опитите на Москва да дестабилизира и Молдова, създават предпоставки за

трансформиране на буферната зона в геополитическа халоклина⁴. При такова развитие и формиране на халоклина, двете държави няма да завършат процеса на интеграция в евроатлантическата общност, но няма и да се завърнат в сферата на руско влияние, а най-вероятно ще се обособят като мрежа от множество „замразени конфликти“.

Азербайджан, Армения и Грузия образуват шестият макрорегион – Южен Кавказ. Монбриал ги определя като външна периферия на юг от Транскавказия (Монбриал, 2008) в макрорегион Русия, а Булатов ги включва в Закавказки страни от Организацията на независимите държави (ОНД) (Булатов, 2006). Според Бжежински трите южно кавказки държави се основават на действително исторически нации, като в резултат от това техният национализъм е особено активен, а външните конфликти са основно предизвикателство. (Бжежински, 1997) На настоящия етап на развитие на процесите, може да се оцени, че средата на сигурност в макрорегиона е относително спокойна, но има потенциал за ескалация.

Местоположението на Азербайджан превръща страната в ключова геополитическа зона. Бжежински го описва като „тапа“, контролираща достъпа до бутилка, съдържаща богатствата на Каспийския басейн и на Централна Азия. Един независим, тюркоезичен Азербайджан, изградил петролопровод до етнически близката и подкрепяща го политически Турция, би попречил на Русия да упражнява монопол върху достъпа до региона и по такъв начин би лишил Москва от политически инструмент за влияние (Бжежински, 1997). Същевременно Баку е уязвим за натиск от Москва от север и на Техеран от юг. В Северозападен Иран живеят двойно повече етнически азери, отколкото в самия Азербайджан – приблизително около 20 милиона. Този факт кара Иран да се страхува от евентуален сепаратизъм на собствените му азери, което прави двусмислено отношението му към независимостта на Азербайджан. В резултат на това Азербайджан е обект на комбиниран руски и ирански натиск да ограничи отношенията си със Запада. За разлика от Армения и от Азербайджан, които са етнически хомогенни, около 30 % от население на Грузия са малцинства. След разпадането на СССР осетинците и абхазците, възползвайки се от вътрешно грузинските конфликти и с подкрепата на Русия, направиха опит да се отделят.

⁴ Геополитическа халоклина е зона или политическо пространство на рязък преход между два различни геополитически, цивилизационни или стратегически слоя, формирани от държави или блокове (колективни организации, като ЕС, НАТО, ОНД, ШОС и др.) с противоположни стратегически интереси, ценности, икономически модели и политически системи на управление. Ключови характеристики на халоклината са: осезаема разлика между две геополитически системи, например демокрация – автократия, евроатлантизъм (трансатлантизъм) – евразийство; повишена уязвимост от конфликти, хибридни операции, информационни войни и др. от асиметричния спектър; стратегическо значение – контролът върху халоклиновата зона влияе върху регионалния баланс на силите; геополитическа динамика – границите могат да се променят според глобалната политика.

Според Монбриал, Грузия обхваща три подрайона: на границата с Турция – мюсюлманска Аджария; на север – Абхазия; и в Централния изток – Южна Осетия, разделена от Северна Осетия, която остава част от територията на Русия (Монбриал, 2008).

Централна Азия е седмият макрорегион и включва Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан. Монбриал включва северната половина на Казахстан в „Източната граница“ на макрорегион Русия, а Южен Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан в т.нар. Туркестан⁵ (Монбриал, 2008). Пиер Шювен нарича този макрорегион Турания или Туранско пространство, като по този начин подчертава допълняемостта на региона към иранския свят (Шювен, Летол и Пейруз, 2011). В традиционната иранска терминология Туран означава „външен Иран“, отворен в посока към света на степите. В модела на Булатов те са определени като централноазиатски страни от ОНД (Булатов, 2006). Според Бжежински, петте държави са по-скоро във фазата на национално изграждане, а племенните и етническите идентификации са все още силни, което превръща вътрешното разногласие в основна трудност⁶ (Бжежински, 1997). Между страните има неуредени въпроси свързани с държавните граници и периодически, макар и с нисък интензитет, възникват противоречия относно еднонационалните анклав⁷.

В тази макрорегионална конфигурация, Казахстан и Узбекистан изпълняват специфични геополитически функции. Според Бжежински „Казахстан е щит“, а Узбекистан – „душа на пробуждането на различните националности в региона“. Географските мащаби и местоположението на Казахстан предпазват другите страни от макрорегиона от пряк руски натиск, тъй като това е единствената централноазиатска държава, която граничи с Русия. Същевременно, страната е разделена по етнически признак, като само 50% са казахи, 30% са руснаци а с останалите 20% са формирани от други етноси.

Амбиции и потенциал за лидер в макрорегиона има Узбекистан, страната е значително по-хомогенна от Казахстан, като над 75% от населението са узбеки, на фона на незначително малкото руско

⁵ Туркестан или Туркистан (буквално – земя на тюрките) е исторически регион в Азия, разположен между Сибир на север; Тибет, Пакистан, Иран и Афганистан на юг; Пустинята Гоби на изток; и Каспийско море на запад. Огузите (туркмените), узбеките, казахите и уйгурите са някои от тюркските народи, населяващи региона, който през годините се е разпрострял широко в Евразия. Туркестан се дели на афганистански Туркестан, руски Туркестан и източен Туркестан.

⁶ Културно и лингвистично четири от петте централноазиатски държави са част от тюркския свят, а Таджикистан в културен и лингвистичен аспект е персийски.

⁷ Таджикистанските анклав Саравак (Saravk) на територията на Узбекистан, Караагач (Karaagac) и Ворукух (Vorukh) на територията на Киргизстан; Узбекистанските анклав Чонгара (Chongara), Джангаил (Jangail), Сокх (Sokh) и Шахимардан (Shakhimardan) на територията на Киргизстан; Киргизстанския анклав Барак (Barak) на територията на Узбекистан.

малцинство концентрирано основно в столицата Ташкент. Тази ситуация прави Узбекистан едновременно лидер в разпалването на постетнически модерен национализъм⁸ и обект на известна тревога от страна на неговите съседи. Дори при положение, че узбекските лидери поставят ударението върху изграждането на държавата и върху защитата на по-голяма регионална самостоятелност, относително високата национална хомогенност и по-силното национално самосъзнание на страната предизвикват определени притеснения в ръководителите на Туркменистан, Киргизстан, Таджикистан и дори Казахстан, че регионалната лидерска позиция на Узбекистан може да се превърне в регионална доминация на етническите узбеки⁹ (Бжежински, 1997).

Измежду другите три централноазиатски държави възникнали след руското колониално господство: Киргизстан, Таджикистан и Туркменистан, само последната е относително хомогенна в етническо отношение. Географското местоположение на Туркменистан го прави относително отдалечен от Русия, а Узбекистан и Иран са от много по-голяма геополитическа значимост за бъдещето на страната (Шювен, Летол и Пейруз, 2011). Макар и Киргизстан да е богат на полезни изкопаеми, геополитическото местоположение на тази държава притисната между Китай и Казахстан, я прави силно зависима от степента, в която Казахстан ще успее да укрепи своите позиции. В Таджикистан ситуация се усложнява от широкото присъствие на етнически таджики отвъд границата на страната, основно в Североизточен Афганистан, където живеят почти толкова, колкото и в самия Таджикистан (Бжежински, 1997).

Същевременно, докато руското влияние в Централна Азия намалява, Китай и Турция се опитват да запълнят празнината. Те

⁸ Постетническият модерен национализъм представлява развитие на гражданския модел на нацията, при който се трансформират традиционните етнокултурни рамки на принадлежност, но не на база кръвна връзка или общ етнонационален произход, а на споделени социални и политически ценности. Дейвид Холингер (Hollinger, 2000) представя понятието „постетнически“ като форма на идентичност, която не е обвързана с наследствените етнически категории. Юрген Хабермас (Habermas, 1992) въвежда идеята за конституционен патриотизъм, според която нацията се конституира чрез либерално-демократични норми, а Мартин Матустик (Matustik, 1993) определя това състояние на обществото като постнационална идентичност. От друга страна, Уил Кимлика (Kymlicka, 1995) и Яел Тамир (Tamir, 1993) споделят тезата, че национализмът може да бъде плуралистичен и инклузивен, когато е основан върху равни права и политическа автономия. Според Ерик Хобсбъм (Hobsbawm, 1990) „нациите не са вечни“, а възникват като явление на модерната епоха, което подкрепя разбирането за националната идентичност като исторически конструирана и податлива на промяна концепция. В този контекст Ърнест Гелнър (Gellner, 1983) разглежда национализма като неизбежен продукт на съвременната епоха.

⁹ Подобно на своите съседи Узбекистан не е изцяло свободен от етнически напрежения. Част от Южен Узбекистан, особено около важните в културно и историческо отношение центрове като Самарканд и Бухара, е населен предимно от таджики, които недоволстват срещу границите, начертани от Москва. Усложняващо обстоятелство освен това е присъствието на узбеки в Западен Таджикистан както и на узбеки и таджики в икономически важната за Киргизстан Ферганска долина.

подхождат към макрорегиона от различни посоки, използвайки инструменти с различна степен на възможности, като и двете имат своите предимства и ограничения. Освен ако САЩ не засилят влиянието си в бившите съветски републики, Китай и Турция ще оформят поструския пейзаж в Централна Азия. Визията на Пекин е че, колкото по-дълго руснаците остават ангажирани с конфронтация със Запада, толкова повече се разкрива пространство за китайско навлизане в традиционната сфера на руско влияние. Турция се държи по подобен начин като се опитва да извлече полза от отслабващото влияние на Русия в Черно и Каспийско море (Bokhari, 2023).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Черноморско-Каспийското геостратегическо пространство формира голяма нехомогенна регионална структура, съставена от седем макрорегиона като всеки от тях има специфична политическа география и геополитическа идентичност. Военнополитическите процеси във всеки макрорегион определят вътрешната динамика в ареала и същевременно оказват влияние върху обстановката в другите макрорегиони и средата на сигурност в ЧКР.

Формираната в настоящото изследване концептуална рамка на макрорегионалната структура на Черноморско-Каспийския регион, позволява провеждането на интердисциплинарни проучвания, в т.ч. и изследване на средата на сигурност, военнополитическите процеси и анализ на рисковете за сигурността на България, произтичащи от процесите във всеки един макрорегион.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бжежински, З. (1997). *Голямата шахматна дъска*. София: Обсидан.
- Большаков, В. (2009). *Остров Россия*. Москва: Эксмо, Алгоритм.
<https://loveread.ec/book-comments.php?book=43933>
- Булатов, А. (2006). *Страны и регионы мира: экономико-политический справочник*. Москва: Проспект. www.twirpx.com/file/408623/
- Воркунова, О. А. (2006). Средиземноморье – Черноморье – Каспий: «пограничье» в мировой политике. В Н. П. Шмелев, В. А. Гусейнов & А. А. Язькова (ред.), *Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком* (с. 43-50). Издательский дом «Граница».
<https://klex.ru/1sdg>
- Горелова, Г. и Рябцев, В. (2012). Когнитивный подход к исследованию геополитических процессов в мировых регионах и когнитивное моделирование их развития (на примере Черноморско-Каспийского региона). *Инженерный вестник Дона*, Номер 4 (часть 2). <http://www.ivdon.ru/magazine/archive/n4p2y2012/1407>

- Замятин, Д. (2001). Геополитика: основные проблемы и итоги развития в XX веке. *Полис: Политические исследования*, (6), 97-115. <https://www.politstudies.ru/article/2979>
- Книп, К. (2018, август 24). *Фатална зависимост: Ирак между САЩ и Иран*. Deutsche Welle [DW]. www.dw.com/bg/фатална-зависимост-ирак-между-сащ-и-иран/a-45204201
- Кудрявцев, В. (2020). *Неоосманизм на марше – Турция разширяет жизненное пространство*. <https://www.fondsk.ru/news/2020/07/27/neoosmanizm-na-marsheturcia-rasshirjaet-zhiznennoe-prostranstvo-51479.html>
- Малахов, В. (2014). *Культурные различия и политические границы в эпоху глобальных миграций*. Москва: Новое литературное обозрение. <https://www.klex.ru/rln>
- Монбриал, Т. (2008). *Политическа география*. София: АИ „Проф. Марин Дринов”.
- Панкратенко, И. (2018, Септември 30). “Турецкий марш” в Центральную Азию: попытка номер два. Независимая газета. https://www.ng.ru/courier/2018-09-30/11_7321_turk.html
- Папава, В. (2008). Центральная Кавказия вместо Центральной Евразии. *Журнал „Центральная Азия и Кавказ”*, 2(56), 33-48. https://papava.info/publications/Central%20Caucasasia_Papava_Rus.pdf
- Розин, М., Рябцев, В. и Свечкарев, В. (2016). Черноморско-Каспийский регион как поле „Большой игры”: классификационный системный анализ. *Инженерный вестник Дона*, Номер 3. <http://www.ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2016/3741>
- Сенгупта, А. (2010). Перспективы евразийства (казахское и турецкое восприятие Евразии как геополитического пространства). *Журнал „Идеи и идеалы”*, 3(5), т. 1, 104-117. <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-evraziystva-kazahskoe-i-turetskoe-voispriyatie-evrazii-kak-geopoliticheskogo-prostranstva/viewer>
- Стригунов, К. (2018). *Связанный шитским поясом*. Военно-промышленный курьер. www.vpk-news.ru/articles/40796
- Цымбурский, В. (2000). *Россия – Земля за Великим Лимитрофом: цивилизация и ее геополитика*. Москва: Едиториал УРСС.
- Цымбурский, В. (2007). *Остров Россия. Геополитические и хронополитические работы*. Москва: РОССПЭН.
- Шювен, П., Летол, Р. и Пейруз, С. (2011). *История на съвременна Централна Азия*. София: Рива.
- Язькова, А. (2006). Регион Большого Причерноморья: возможности развития сотрудничества и источники противоречий. В Н. П. Шмелев, В. А. Гусейнов & А. А. Язькова (ред.), *Средиземноморье*

- Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком (с. 30-37). Издательский дом «Граница». <https://klex.ru/1sdg>
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edn. London: Verso. ISBN 978-1844670864. <https://www.thetcdkarchive.com/library/benedict-anderson-imagined-communities?>
- Barzegar, K. (2008). Iran and the Shiite Crescent: Myths and Realities. *Brown Journal of World Affairs*, 15 (1), 87-99. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/pantheon_files/files/publication/BRZ.BJWA.2008.pdf
- Bayar, G. (2020, February 27). *Turkey's foreign policy 'multilateral, balanced'*. Anadolu Ajansı [AA]. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/turkey-s-foreign-policy-multilateral-balanced-/1747223>
- Bokhari, K. (2023, April 10). *Central Asia: Between China and Turkey*. Geopolitical Futures. <https://geopoliticalfutures.com/central-asia-between-china-and-turkey/>
- Cagaptay, S. & Sloat, A. & Montgomery, M. & Hoskins, T. (2019, September 27). *Erdogan's Empire: The Evolution of Turkish Foreign Policy*. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/erdogans-empire-evolution-turkish-foreign-policy>
- Çelikpala, M. (2010). *Security in the Black Sea Region: Policy Report II* [Policy report]. Bertelsmann Stiftung. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf
- Coffey, L. (2023, March 16,). *NATO's Black Sea Frontier Is the Southern Shore of the Caspian Sea*. Hudson Institute Reports. <https://www.hudson.org/security-alliances/natos-black-sea-frontier-southern-shore-caspian-sea>
- Dugin, A. (n.d.) *Continent Russia*. The Fourth Political Theory. www.4pt.su/en/content/continent-russia
- European Commission. (2007, April 11). *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council COM(2007) 160 final: A Black Sea synergy – a new regional cooperation initiative*. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2007%3A0160%3AFIN>
- European Council. (2022). *Ukraine*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine/>
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Ithaca & London: Cornell University Press. ISBN 978-0801492631. <https://philpapers.org/rec/GELNAN-15?>

- Habermas, J. (1992). *Staatsbürgerschaft und nationale Identität* [Citizenship and National Identity]. Frankfurt am Main, Suhrkamp. <https://search.gesis.org/publication/zis-Habermas1994Staatsb%C3%BCrgerschaft>
- Hobsbawm, E. J. (1990). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0521335072. https://keimena11.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/hobsbawm_nations_and_nationalism_since_1780.pdf
- Hollinger, D. A. (2000). *Postethnic America: Beyond Multiculturalism*. 2nd edn. New York, Basic Books. ISBN 0-465-05992-9. <https://www.amazon.com/Postethnic-America-Multiculturalism-David-Hollinger/dp/0465059929?asin=0465059929&revisionId=&format=4&depth=1>
- Ilyin, M., Meleshkina, Y. (2012). The Baltic-Pontic region in the Europe-Eurasia dual system. *Baltic Region*, 2, 62-75. <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2012-2-7>
- Kabalan, M. (2020). *Turkey's foreign policy and the myth of neo-Ottomanism*. Aljazeera. <https://www.aljazeera.com/opinions/2020/8/5/turkeys-foreign-policy-and-the-myth-of-neo-ottomanism>
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0198290919. <https://philpapers.org/rec/KYMMC>
- Matustik, M. (1993). Post-National Identity: Habermas, Kierkegaard and Havel. *Thesis Eleven*, 34(1), 89-103. <https://doi.org/10.1177/072551369303400106>
- Naqvi, A. (2020). *Caspian sea region: great powers' cooperation*, [PhD thesis]. Quaid-I-Azam University (QAU), Islamabad, Pakistan.
- Nye, J. (1968). Comparative Regional Integration: Concept and Measurement. *International Organization*, 22(4), 855-880. <http://www.jstor.org/stable/2705847>. (Цитат по Попов, Николай. *Глобализация и регионализация* (2009). УИ „Неофит Рилски“, Благоевград)
- Popescu, A.I.C. (2021). The Black Sea Region – Geographical, Geopolitical, Geostrategic and Goeconomic Identity. *Romanian Military Thinking*, (3), 228-247. <http://dx.doi.org/10.55535/gmr.2021.3.13>.
- Radin, A. and Reach, C. (2017). *Russian Views of the International Order*. RAND Corporation, Santa Monica, California.
- Radin, A. & Demus, A. & Marcinek, K. (2020, February 18). *Understanding Russian Subversion: Patterns, Threats, and Responses*. RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE331.html>

- Röemheld, L. (1990). *Integral Federalism: A Model for Europe – a Way Towards a Personal Group Society*. New York. (Цитат по: Косов, Ю. В., Фокина, В. В. (2009). *Политическая регионалистика*. СПб.: Питер).
- Şerban, M. (2012). Historical Perspectives for „The Extended Region Black Sea - Caspian Sea”. *Proceedings of the First International Conference on EU and Black Sea Region*. ISBN 9788890730207.
- Tamir, Y. (1993). *Liberal Nationalism*. Princeton University Press. <https://library.strathmore.edu/Record/200195?searchId=1068491&recordIndex=15&page=1&referred=resultIndex>